

Frigjøringsjubileet 1

NRK og krigsseilerne

Av Torvald Klaveness og Erling Mossige

NRK markerte frigjøringsjubileet ved å presentere en fjernsynsserie om norske sjømenn ute og hjemme under den annen verdenskrig. Et av programmene bar tittelen «De vant krigen, men tapte freden». I og for seg var det vel ikke overraskende at Nortraships Sjømannsfond ble gjort til hovedtema i dette program. Det som imidlertid har vakt oppmerksomhet, er at NRK i denne omstridte sak utså seg hovedmannen i striden, krigsseileren og skribenten Leif Vetlesen, som fremste kommentator og faktisk gjennomgangsfigur i programmet. Med dette hadde NRK på forhånd tonet flagg i saken, noe man i høy grad fikk bekreftet gjennom diverse kommentarer og påstander fra programlederen, sekretær Magne Mische.

Det begynte med en skjev og ufullstendig fremstilling av hvordan fondet ble dannet. Derfor noen ord om fondet.

Norske sjømenn hadde noen tid før 9. april forhandlet seg frem til krigsrisikotillegg som etter omstendighetene var ganske høye. Da Norge ble krigførende og alliert med Storbritannia, forlangte britene at krigstilleggene måtte reduseres til omtrent det som britiske og andre allierte sjømenn oppebar. Britiske sjømenn ville ikke forstå, ble det hevdet, at nordmenn skulle ha betydelig bedre vilkår enn dem selv, noe det ikke var mulig for skipsfartsdirektør Øivind Lorentzen å argumentere mot. På den annen side ville en reduksjon innebære en betydelig besparelse for Ministry of Shipping, fordi det var stipulert i befraktningsavtalene at krigsrisikotillegg til besetningene skulle dekkes av Ministry. Lorentzen mente at dette måtte kompenseres på en eller annen måte.

«Jeg tok derfor spørsmålet opp med Sir Cyril (Hurcomb),» sier Lorentzen i sin dagbok. «Men han stilte seg helt avisende til mine argumenter.» Jeg ga

meg ikke. Jeg foreslo om ikke full kompensasjon, så dog noe mindre. Til slutt ga Sir Cyril etter. Det var imidlertid et bestemt krav fra Sir Cyril at denne avtale skulle være hemmelig, og at pengene skulle settes inn på en særskilt konto og ikke betales så lenge krigen varte. «Skriftlig bekreftet Ministry of Shipping at beløpene som man var blitt enige om, skulle krediteres et fond «til beste for norske sjømenn etter krigen.»

Ordningen forutsatte at sjømannsorganisasjonene var enige i reduksjonene. Dette innebar at den tidligere avtale om krigstillegg ble satt ut av kraft fra 1. juli 1940, og ny avtale inngått fra samme dag. Ingen har forsøkt å betvile den nye avtales gyldighet, bortsett fra programleder Mische, som et sted erklærer at «sjømennene ble fratatt de høye krigstilleggene».

I programmet hoppes det lett over at fire sjømannsorganisasjoner i 1947 gikk inn for fondet. Stortingets vedtak med 104 mot 14 stemmer var ifølge programmet «en halv seier» for Aksjonsutvalget. At Høyesteretts fem dommere fant saken så utvilsom at staten egentlig burde vært tilkjent saksomkostninger, er ikke omtalt.

Den uttalelse i programmet som kanskje har vakt størst oppsikt, er følgende fra hr. Mische: «140 millioner kroner betalte britene inn til fondet i løpet av krigen. Ca. 100 millioner kroner ble brukt av Nortraship.» Dette er av mange blitt oppfattet slik at Nortraship førte 100 millioner kroner av fondets midler inn i sin egen kasse, noe som selvfølgelig ikke var tilfelle. Forklaringen, som det er grunn til å mistenke programlederen for å ha hatt kjennskap til, er følgende. Allerede tidlig på høsten 1940 fant regjeringen å måtte gi visse tillegg i krigstilleggene for å få bllagt en utbredt streik på norske skip som lå fullastet i amerikanske havner. Disse ytterligere krigstillegg på britisk-chartrede skip ble etter regjeringens bestemmelse debittert Sjømannsfondet, men altså til kredit for vedkommende seilende sjømenn. Beløpene ble med andre ord ikke «brukt av Nortraship», de gikk fra Ministry of Shipping inn på fondets konto, og derfra ut til dekning av disse nye krigstillegg.

Det hører med i bildet at disse ekstra krigstillegg til norske sjømenn måtte Ministry of Shipping, pga. streiksituasjonen og Englands prekære for-

syningssituasjon, motstrebende gå med på. De måtte også gå med på ytterligere betydelige tillegg som ble avtalt mellom regjeringen og organisasjonene i 1941 og 1942. Alle disse tillegg ble debittert fondet. Ved krigens slutt var samlede tillegg – ut over de opprinnelige 100 kr. pr. mann pr. måned – kommet opp i rundt regnet 100 millioner kroner. Slik det hele utviklet seg, ble det altså allikevel Ministry som dekket alle krigsrisikotillegg på skip som var befraktet til dem. Heldigvis var det et beløp på vel 42 millioner kroner igjen i Nortraships Sjømannsfond.

Ordningen ble godkjent første gang ved kgl. resolusjon av 15.11.1940, mens mer detaljerte regler ble gitt ved kgl. resolusjon av 15.12.1944. Tilleggene til andre sjømenn enn dem ombord i britisk-chartrede skip måtte Nortraship dekke av egne midler.

Betegnende nok nevnes det intet om hva som hendte med Nortraships Sjømannsfond, det som jo var utgangspunktet for denne del av programmet. Siden 1949 er det hvert år blitt utbetalt støtte til krigsseilere eller deres etterlatte, tilsammen pr. 31.12.1994 ca. 86 millioner kroner fordelt på i alt 11 000 søknader. De beløp som staten i 1972 tilsto sjømenn i Nortraships tjeneste ex gratia, hadde pengemessig eller på annen måte ingen forbindelse med Nortraship-fondet.

Som ytterligere indikasjon på vinklingen i programmet tar vi med historien om de ni sjømenn som oppholdt seg på to sammenbundne flåter i 48 døgn før de ble tatt opp av en annen norsk båt. Programlederen beretter med indignasjon at «ifølge Nortraships regelverk» ble mennene avspist med hyre og krigstillegg for bare syv dager.

Så merkelig det kan høres for oss i dag, var syv dager maksimum ifølge hyreoverenskomsten, som selvfølgelig måtte følges i dette som i andre tilfelle. Men det programleder eller vedkommende sjømann ikke fortalte, var at ifølge overenskomsten hadde sjømannen etter krigsforlis krav på kr. 5000 i tillegg, videre to måneders hyre, utbetalt kontant og – ifølge sjømannsloven – effekterstatning etter takst, minimum kr. 350. At de ni sjømenn fikk disse beløp utbetalt, er det vel ingen som vil betvile.

Det kan forøvrig tilføyes at sjømennene ved ankomst til New York fikk en hjertelig mottagelse, også fra Nortras-

hips side. Dette fremgår av en trykt beretning som vel ikke kan ha unngått programleder Misches oppmerksomhet. Så langt om Nortraship-fondet i NRKs fremvisning. I et annet program i serien som utgir seg for å omhandle rederiet Nortraship, utsettes de ansatte redere i Nortraship New York for en eksepsjonelt sjofel omtalte. Allikevel har NRKs konsulent, historikeren Atle Thowsen, latt dette passere. Selv bidrar den samme Thowsen i programmet med negative og lite treffende karakteristikk av lederne av Nortraship, Øivind Lorentzen og I. Hysing Olsen.

Undertegnet hadde for et par måneder siden en kronikk i Aftenposten hvor vi påpekte en rekke alvorlige uriktigheter og mangler i de to bind om Nortraship i historieverket «Handelsflåten i krig 1939–1945». For oss ser det ut som mer enn en tilfældighet at den negative og mangelfulle omtale av Nortraship og dets ledere i de to historierbind nå følges opp på tilsvarende måte av NRK.

Undertegnede var gjennom hele krigen til stede i Nortraship og fikk førstehåndskjennskap til det som foregikk. I tillegg er de norske arkiver blitt grundig gjennomgått. Vi tillater oss å reise spørsmålet til angieldende myndigheter om alt dette som vi har påpekt – så vel i nevnte kronikk som i ovenstående – uten videre skal gå over i historien. Det gjelder tross alt en institusjon som foresto disponeringer av Norges uten sammenligning viktigste instrument for krigføringen under den annen verdenskrig.